

O'QUVCHILARDA TAFAKKUR SHAKLLANISHI VA UNING PSIXOLOGIK AHAMIYATI

Abdullayeva Rayhonoy Ro'zmatovna

Xorazm viloyati Yangiariq tumani

16- son umumiy o'rta ta'lim maktabining amaliyotchi psixologi

Abduraximova Zubayda Rajabboyevna

Xorazm viloyati Yangiariq tumani

17- son umumiy o'rta ta'lim maktabining amaliyotchi psixologi

Madrimova Sadoqat Omonovna

Xorazm viloyati Yangiariq tumani

5-son umumiy o'rta ta'lim maktabining amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'quvchilarda tafakkur jarayonining shakllanishi, uning psixologik xususiyatlari hamda ta'lim jarayonidagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, tafakkurni rivojlantirishning psixologik-pedagogik usullari va o'qituvchi hamda psixologlarning bu boradagi vazifalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar:Tafakkur, bilish jarayoni, o'quvchi, psixologiya, analiz, sintez, umumlashtirish, mantiqiy fikrlash, intellekt, ta'lim jarayoni.

KIRISH

Tafakkur insonning eng muhim bilish jarayonlaridan biri bo'lib, u orqali atrof-muhitdagi voqea-hodisalar tahlil qilinadi, umumlashtiriladi va yangi bilimlar hosil qilinadi. O'quvchilarda tafakkurning rivojlanishi ularning o'quv faoliyatidagi muvaffaqiyati, mustaqil fikrlash qobiliyati va ijodiy yondashuvini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Tafakkur murakkab psixik jarayon bo'lib, u sezgi, idrok va xotira bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadi. O'quvchilar dars jarayonida turli muammolarni hal qilish, savollarga javob topish va yangi bilimlarni o'zlashtirish jarayonida tafakkurdan foydalanadilar. Tafakkurning asosiy operatsiyalari analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarishdan iborat. Analiz jarayonida o'quvchi bir butunni

qismlarga ajratadi, sintezda esa qismlarni birlashtirib yaxlit tasavvur hosil qiladi. Bu jarayonlar o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi.

Maktab ta'limida tafakkurni rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Chunki zamonaviy ta'lim faqat bilim berish emas, balki o'quvchida mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuvni shakllantirishga qaratilgan. Shu sababli dars jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish, savol-javoblar tashkil etish va interaktiv metodlardan foydalanish tavsiya etiladi. Tafakkur turlari – konkret, abstrakt, mantiqiy va ijodiy tafakkur – o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga qarab rivojlanadi. Kichik maktab yoshida konkret tafakkur ustun bo'lsa, o'smirlik davrida abstrakt va mantiqiy tafakkur rivojlanadi.

O'qituvchi tafakkurni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. U o'quvchilarga mustaqil fikrlashga imkon beradigan topshiriqlar berishi, ularni tahlil qilishga o'rgatishi va ijodiy yondashuvni rag'batlantirishi lozim. Shuningdek, maktab psixologi o'quvchilarning aqliy rivojlanish darajasini aniqlab, individual yondashuvni tashkil etadi. Tafakkurning rivojlanishi o'quvchilarning nafaqat o'quv faoliyatiga, balki hayotiy qarorlar qabul qilishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Mustaqil fikrlaydigan o'quvchi muammolarni to'g'ri baholaydi va samarali yechim topa oladi.

Tafakkur - inson hayotidagi eng muhim jarayonlardan biridir. U o'zimizni anglash va atrofdagi muhit bilan muloqotda bo'lish uchun zarur. Tafakkur orqali biz boshqaruvni, qaror qabul qilishni, muammolarni hal qilishni o'rganamiz. Bu jarayon nafaqat shaxsiy hayotimizda, balki professional sohada ham muvaffaqiyat qozonishimizda muhimdir.

Tafakkur, ya'ni tahlil qiluvchi fikrlash jarayoni, inson uchun dasturiy ko'rinishda muhim ahamiyatga ega. U bizni ichki dunyomiz bilan tanishtiradi va hayotimizdagi muammolarni hal qilishda yordam beradi.

- Tafakkur va O'zlik: Tafakkur orqali inson o'zining ichki his-tuyg'ulari va fikrlarini tahlil qiladi, bu esa o'zlikni anglash uchun muhimdir.
- Muammolarni Hal Qilish: Tafakkur jarayoni, murakkab muammolarni boshqarish va samarali fikr yuritishga yordam beradi.

- Hayotiy Qarorlar: Tafakkur orqali inson hayotidagi muhim qarorlarni ko'proq o'ylab qabul qiladi, bu esa hayotni yaxshilashga olib keladi.

- Ruhiiy Rivojlanish: Ushbu jarayon o'z-o'zini anglashdan tortib, ruhiy rivojlanishga qadar bo'lgan ko'plab jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Tafakkur jarayoni turli xil yo'nalishlarga ega bo'lib, har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega:

1. Mantiqiy Tafakkur: Ushbu tur muammolarni analitik va tizimli tarzda hal qilishda yordam beradi. U matematik tenglamalar, ifodalar va prinsiplar orqali namoyon bo'ladi.

2. Ijodiy Tafakkur: Bu usul yangi g'oyalar, yechimlar va uslublarni yaratish uchun qo'llaniladi. Ijodiy tafakkur ko'pincha vizyonlar va tasavvurlar orqali shakllanadi.

3. Soterik Tafakkur: Bu tur o'z ichiga falsafiy mushohada va chuqur fikrlarni kiritadi. U inson hayotining ma'nosi, maqsadi va ruhiy tomonlariga bag'ishlangan.

4. Emotsional Tafakkur: Ushbu tafakkur turi his-tuyg'ularimizni anglash va boshqarishga qaratilgan. Bu jarayon his-tuyg'ularimizni o'zaro bog'lash va munosabatlarimizni tushunishga yordam beradi.

Tafakkur jarayonini rivojlantirish uchun bir necha usullar mavjud:

- Meditatsiya: Bu usul fikrlarni tinchlantirish va o'z-o'zini anglashda yordam beradi.

- Jurnalning: O'z fikr va his-tuyg'ularini yozish, tafakkur jarayonini samarali ravishda rivojlantiradi.

- Kitob O'qish: Kitoblardan olingan yangi g'oyalar va bilimlar tafakkurimizni kengaytiradi.

- Tahlil va Muloqot: Muammolarni tahlil qilish va boshqalar bilan fikr almashish, tafakkur jarayonini kuchaytiradi.

Tafakkur insonning fikrlash faoliyatining muhim komponentidir. Bu jarayonning bir necha asosiy qismi mavjud:

1. Tahlil qilish:

- Keltirilgan ma'lumotlarni o'rganish va ularni to'g'ri tushunish.

- Fikr va g'oyalarni bir-biri bilan solishtirish.

2. Sinov va eksperiment:

- Yangi g'oyalarni sinab ko'rish va tajriba orqali tasdiqlash.

- Ushbu jarayonda kamchiliklarni aniqlash va qarorlarni yangilash mumkin.

3. Refleksiya:

- O'z tajribalarini qayta ko'rib chiqish.

- O'z xatolaridan saboq olish va yangi strategiyalar ishlab chiqish.

4. Ijodkorlik:

- Yangi fikrlar va yechimlarni ishlab chiqish.

- An'anaviy chegaralardan chiqish va yangi yo'nalishlarga qarash.

5. Qaror qabul qilish:

- Tahlil va sinov jarayoni natijalariga asoslanib, hayotiy muammolarni hal qilish uchun eng yaxshi qarorlarni tanlash.

Tafakkurning ahamiyati

- Tafakkur qobiliyati insonni rivojlantiradi va uning o'zini o'zi anglashiga yordam beradi.

- Bu jarayon ijtimoiy hayotda va professional faoliyatda muvaffaqiyatga erishishda muhim rol o'ynaydi.

Insonlar o'zlarini rivojlantirish va yangi ma'lumotlarni olish uchun tafakkurdan foydalanadilar, bu esa shaxsiy va professional o'sishga olib keladi. Tafakkur inson aqliy faoliyatini yuksak shaklidir. Tafakkur orqali biz sezgi a'zolarimiz bilan bevosita aks ettirib bo'lmaydigan narsa va hodisalarni ongimizda aks ettiramiz. Ummuman olganda tashqi muhitdagi narsa xodisalar o'rtasida ko'z bilan ko'rib, quloq bilan eshitib bo'lmaydigan ichki munosabatlar hamda qonuniyatlar mavjud. Tafakkur faoliyati muayyan maqsadga qaratilgan ongli jarayon tariqasida sodir bo'ladi. Fikr qiluvchi kishining tafakkuri-ob'ekt anglashi bilishi tafakkur jarayoning xarakterli xususiyatidir. Odam o'z idrok qilayotgan narsalar to'g'risida fikr qiladi. Shuning uchun tushunchalar narsalarining butun bir sinfi, turkumi to'g'risida fikr qiladi, ya'ni bular tafakkurni obyekt bo'ladi. Bir narsaga tayanmagan quruqda quruq tafakkur bo'lishi mumkin emas.

Odamda nutq tafakkur jarayonida hukm, xulosa chiqarish va tushunchalar shaklida ifodalanib keladi. Narsa hodisalarning belgi va xususiyatlari haqida tasdiqlab yoki inkor qilib aytiladigan fikr hukm deyiladi. Hukmlar ob'ekt voqelikni aks ettirishiga qarab chin yoki xato bo'ladi. Narsa va hodisalarda voqelikda haqiqatan o'zaro bog'liq bo'lgan belgilar, alomatlar hukmlarda bog'liq ravishda ko'rsatilib berilsa yoki voqelikda bir-biridan ajratilgan narsalar hukmlarda ajratilib ko'rsatilsa bu chin hukm deb ataladi. Masalan, metallar elektr tokini o'tkazuvchidir. Metallar qizdirilganda kengayadi. Degan chin hukmlardir. Chunki elektr tokini o'tkazish qizdirilganda kengayishi metallarga xos xususiyatdir. Moddiy olamda haqiqatdan bog'liq bo'lmagan narsa hukmda bog'liq qilib ko'rsatilsa, bunday hukm xato hukm deb ataladi. Masalan hozir tashqarida yomg'ir yog'yabdi. Yer quyosh atrofida aylanmaydi, degan misollar xato hukm doirasiga kiradi.

Tafakkur shaklidirki, bu shakl vositasi bilan biz ikki yoki undan ortiq hukmlardan yangi hukm hosil qilamiz. Masalan har qanday harakat materiya harakatidir. Issiqlik harakat shaklidir degan ikkita hukmni olaylik. Bu ikki hukmdan demak issiqlik materiya harakatidir degan yangi hukm chiqariladi. Bunda birinchi hukm hamisha umumiy hukm bo'lib, ikkinchi hukm yakka hukm bo'ladi. Xulosa chiqarish uchta turga bo'linadi. Induktiv, deduktiv va analogiya.

Tushuncha deganda biz narsa va hodisalarning eng muhim va eng asosiy xususiyatlarini aks ettirishni tushunamiz. Tushunchalar hukmlarda tarkib topadi. Shu sababli tushunchaning mazmuni ochib berish uchun bir qancha hukm yuritishga to'g'ri keladi. Masalan odam ongli mavjudotdir degan tushunchani oladigan bo'lsak, bu yerda odamning eng muhim xususiyati uning ongliligi ekani qayd qilinayabdi. Tushunchalar odamning turmish tajribasi va bilimlarining ortishi jarayonida tarkib topadi. Tafakkur insonning intellektual rivojlanishiga, shaxsiy o'sishiga va muammolarni anglab, yechimini topishiga yordam beradi. U hayotiy qarorlar qabul qilishda aniq fikrlashni ta'minlaydi va insonning ichki dunyosini yanada kengaytiradi. Tafakkur jarayoni har bir inson uchun zarur bo'lib, uning ahamiyatini hisobga olib, biz o'zimizni va atrofimizdagi dunyoni yaxshiroq anglay olamiz.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tafakkur o‘quvchilarning intellektual rivojlanishida asosiy o‘rin tutadi. Uning rivojlanishi ta’lim sifatini oshiradi, mustaqil fikrlashni shakllantiradi va shaxsning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqaradi. Shu sababli ta’lim jarayonida tafakkurni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. M.G. Davletshin, Sh. Do‘stmuhammedova, M. Mavlonov, S. To‘ychiyeva. Yosh davrlari va pedagogic psixologiya (o‘quv-me- todik qo‘llanma). TDPU, — T.: — 2004.
2. Z. Nishanova. Bolalar psixodiagnostikasi. TDPU nashriyoti. Toshkent — 1998. 3. M. Rasulova, D. Abdullayeva, S. Oxunjonova. Bolalarning maktabga psixologik tayyorligi. — Toshkent. — 2003.
3. S.X. Jalilova va boshqalar. Shaxsning psixik taraqqiyoti diagnostikasi. — Toshkent. — 2009.
4. MELIKBOBOYEVICH, S. U., QIZI, O. R. Z. S., & QIZI, Q. K. A. (2024). INSONIY MUOMALA VA MULOQOTNING PSIXOLOGIK VOSITALARI. SAMARALI TA’LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI, 2(2), 180-188.
5. Ziyonet